

Fossil mollusc shell exploitation for personal ornaments of first anatomically modern human (*Homo sapiens sapiens*) populations in Europe: interdisciplinary research of the Late Palaeolithic archaeological record at Kozarnika cave, NW Bulgaria

Използване на фосилни молюски за лични украшения от първите популации на анатомично модерния човек (*Homo sapiens sapiens*) в Европа: интердисциплинарно проучване на археологически материал от късния палеолит в пещера Козарника, СЗ България

Nikolay Sirakov¹, Jean-Luc Guadelli², Petar Nikolov³, Svoboda Sirakova¹, Aleta Guadelli², Irena Dimitrova⁴, Stanimira Taneva¹, Viviana Miteva⁴

Николай Сираков¹, Жан-Люк Гуадели², Петър Николов³, Свобода Сиракова¹, Алета Гуадели², Ирена Димитрова⁴, Станимира Танева¹, Вивиана Митева⁴

¹ National Institute of Archaeology with Museum, Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna str., 1000 Sofia

² Université de Bordeaux, Bâtiment B8, Allée Geoffroy Saint Hilaire, 33615 Pessac CEDEX

³ Geological Institute, Bulgarian Academy of Sciences, Acad. G. Bonchev str., bl. 24, 1113 Sofia; E-mail: petarn@geology.bas.bg

⁴ New Bulgarian University, Montevideo Blvd., Sofia

Ключови думи: fossil molluscs, shell ornaments, Upper Palaeolithic, Kozarnika, geoarchaeology.

Пещерата Козарника, един от най-значителните археологически обекти от ранната праистория на Балканите и Европа с хронологически обхват от 1,6/1,4 млн. г. до 11,5 хил. г. пр. н. в. (Sirakov et al., 2007, 2010; Guadelli et al., под печат), се проучва по дългосрочен българо-френски проект „Най-древни изяви на човешко присъствие и култура на Балканите“ (НАИМ-БАН, Унив. Бордо, CNRS).

В пластове от късния палеолит с ранните до късните фази на култура в пещерата Козарника (42/39 000–19 000 г. пр. н. вр.) бяха открити следи от изработка на украшения: мъниста за колиета, гривни, брошки за приложения към облеклото. Основният материал за тях са черупки от дребни, предимно фосилни морски, понякога сладководни охлюви, по-рядко миди и денталиуми. Използвани са по-рядко и разновидности на декоративни скали като серпентинити (Сираков и др., 2014).

Изключително значение на това откритие придават следните факти и възможности:

- това са едни от най-ранните украшения от Балканите и ЮИ Европа, свързани с появата на анатомически модерния човек (*Homo sapiens sapiens*);

- в светлината на етнографски данни такива украшения са били лични и освен декоративно и естетично значение са имали безспорна роля в персоналната идентификация и социалния ста-

тус; същевременно са били важни и за подчертаване на нарастващото значение на груповата принадлежност;

- напоследък изследвания върху обекти в Западна Европа (Vanhaeren, d’Errico, 2006) установяват, че има значителни различия между регионалните къснопалеолитни групи в подбора на суровини (видове молюски, кост, зъби и минерали), както и в типологията и комбинациите на тези украшения, въпреки еднакъв достъп на групите до едни и същи или подобни ресурси. Това дава основания да се предполага по аналогия с етнографски данни, че тези различия в археологическите ансамбли могат да отразяват възникването на етнолингвистично разнообразие;

- склонни сме да приемем, че откритата в пещерата Козарника манифактура не само подкрепя такава интерпретация, но я разширява към ЮИ Европа, а с подобни още по-ранни и многобройни украшения от Южна Анатолия (пещерата Üçağızlı, 41 000–29 000 г. пр. н. вр. – Stiner et al., 2013) включва и Близкия Изток. На такова ранно предизвестие за етнолингвистично обособяване отговарят и данни от генетични изследвания, показващи значително наследство от палеолитни популации в генома на европейците. Това предполага и ново развитие на проблема за началото на индоевропейската общност в Западна Евразия.

Значителна част от работния материал е зле запазен. Много от фосилите са излужени, начупени и представляват само част от черупката, по която може да се определи единствено принадлежност на съответния екземпляр към клас Gastropoda, Bivalvia или Scaphopoda. Някои от тях са само ядки от вътрешността им. От всичките 157 екземпляра 25 не са определени дори до род, а 32 – само до род. Представителите на клас Gastropoda доминират в конкретната ценоза със 137 екземпляра (87,26%), бивалвиите са 15, а скафоподите – 4. Намерен е и един много малък амонит (млада форма?).

Повечето от представителите на моллюсковата фосилна фауна са широко разпространени в горната част на Долносарматския (Волински), някои и от долната част на Средносарматския (Бесарабски) подетаж на Паратетиса. Тя най-вероятно произхожда от Димовската свита, която има множество естествени разкрития в региона. Представители на клас Scaphopoda (род *Dentalium*) засега не са известни от Сарматския етаж в България. Те обаче са добре познати от баденските отложения, чиито разкрития не са рядкост в СЗ България. Понто-Каспийският *Lithoglyphus naticoides* (Pheiffer) е възникнал вероятно през Късния Миоцен в Каспийския регион и бавно измества ареала си на запад. Известен е и от плиоцен-кватернерните отложения в Европа. Днес е разпространен в реките от Черноморския басейн и по поречието на р. Дунав докъм Централна Германия. Твърде необичайно е присъствието на род *Cyclope*. Видът *C. donovani* (Risso) е известен от Късния Плейстоцен до днес в Черноморската и Средиземноморската област. От стратиграфското разпространение на установената фауна е видно, че моллюсковата серия от археологическите разкопки в пещерата Козарника не е едновъзрастна.

Повечето от установените сарматски моллюскови таксони са еврихалинни. Род *Caliostoma* живее при соленост на водната среда от нормална до 21‰, докато род *Theodoxus* обитава от прясна до вода със соленост 25‰. Може да се предположи, че по времето на съществуването си сарматските видове най-вероятно са обитавали води със соленост 21–25‰. В нашата асоциация присъстват и таксони, живеещи в пресни води – *Valvata*, *Lithoglyphus*, *Melanopsis*. Ясно е, че и по отношение на соленост-

та на средата на обитаване, моллюсковият ансамбъл от археологичните разкопки в пещера Козарника не е хомогенен.

Може да се обобщи, че както по отношение на средата на обитаване, в частност солеността на водата, така и по отношение на стратиграфското разпространение на таксоните, моллюсковата асоциация от пещерата Козарника няма хомогенност, която би показала единство на произхода. Практически тази асоциация има белезите на механичен сбор от елементите си. Само младият амонит може и най-вероятно произхожда от юрските скали, в които се намира пещерата.

Литература

- Сираков, Н., Ж.-Л. Гуадели, С. Сиракова, Ф. Фернандез, С. Танева, В. Митева, А. Гуадели, И. Крумов, И. Димитрова, Р. Спасов, П. Пушева, П. Николов, З. Хубенов, Ж. Янакиева. 2014. Теренни проучвания на обект Козарника: Къснопалеолитни пещерни обиталища в Белоградчишкия карст. – В: *Археологически открития и разкопки през 2013*. С., НАИМ-БАН, 23–25.
- Guadelli, J.-L., N. Sirakov, S. Sirakova, Z. Boev, M. Boudadi-Maligne, I. Dimitrova, P. Fernandez, C. Ferrier, A. Guadelli, D. Iordanova, N. Iordanova, M. Kovatcheva, I. Krumov, J.-C. Leblanc, V. Miteva, V. Popov, A. Queffelec, R. Spassov, S. Taneva, T. Tsanova, C. Nachev. 2012. Earliest dispersals and migrations to Europe via Balkans in Lower to Upper Palaeolithic: Evidence from Northern Bulgaria. – In: Harvati, K., M. Roksandic (Eds.). *Papers of the International Symposium "Human Evolution in the Southern Balkans"*. Tübingen, 32 p. (in press).
- Sirakov, N., T. Tsanova, S. Sirakova, S. Taneva, I. Krumov, I. Dimitrova, M. Kovatcheva. 2007. Un nouveau faciès lamellaire du début du paléolithique supérieur dans les Balkans. – *Paleo*, 19, 129–142.
- Sirakov, N., J.-L. Guadelli, S. Ivanova, S. Sirakova, M. Boudadi-Maligne, I. Dimitrova, P. Fernandez, C. Ferrier, A. Guadelli, N. Iordanova, M. Kovatcheva, I. Krumov, J.-C. Leblanc, V. Miteva, V. Popov, R. Spassov, S. Taneva, T. Tsanova. 2010. An ancient continuous human presence in Balkans and the beginning of the settlement of western Eurasia. The Lower Pleistocene example of Lower Palaeolithic in Kozarnika cave (North-western Bulgaria). – *Quaternary Intern.*, 223–224, 94–106.
- Stiner, M. C., S. L. Kuhn, E. Güleç. 2013. Early Upper Paleolithic shell beads at Üçağızlı Cave I (Turkey): Technology and the socioeconomic context of ornament life-histories. – *J. Human Evolution*, 64, 380–398.
- Vanhaeren, M., F. d'Errico. 2006. Aurignacian ethno-linguistic geography of Europe revealed by personal ornaments. – *J. Archaeological Sci.*, 33, 1105–1128.